

POSODA IZ RIMSKIH NEKROPOL V NAŠIH KRAJIH O NAVADAH PRI MIZI

IVA MIKL-CURK

*Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Plečnikov trg 2,
YU-61000 Ljubljana*

Posoda, steklena, kovinska in še posebej lončena, je tudi v naših rimsko-dobnih nekropolah med najbolj številnimi pridatki v grobovih.¹ Ko si po letih arheološkega dela razvozlamo prva in, razumljivo, najbolj pereča vprašanja o opredelitvi kulturne pripadnosti, o nastanku in starosti posameznih predmetov, želimo spoznati te predmete kar najbolj v njihovi resnični funkciji. Vedno in vedno se vračamo k edinemu res bistvenemu vprašanju našega dela: sprašujemo se po načinu življenja in po razmerah, v katerih je živel tisti, ki je najdene predmete rabil, tudi posodo. Ker posoda služi pri jedi in pitju, se nam zdi, da se moremo prek najdb posode davnemu predniku še posebej intimno približati. Literarno izročilo nam je zapustilo mnogo zanimivih, mnogokrat citiranih, vznemirljivih podatkov o rimskih navadah in razvadah pri mizi. Gotovo bi bilo zanimivo vedeti in skušati s pomočjo najdb razvozlati, kako si je pri mizi postregel Trimalhijonov sodobnik v provinci, v Emoni, Celeji ali Poetovioni.

Tudi posoda iz grobov je močno poškodovana; tisočletja vtisnejo svoj pečat vsakemu materialu. Pa vendar je mnogo boljše ohranjena kot tista iz naselbin, kjer le izjemno izkopljemo cel primerek. Posoda je samo v določenem odstotku grobov (okoli 45—60 % v celoti, največ v 70 % žganih grobov) kot pridatek. Na prvi pogled se zdi, da se kar z utrujajočo enoličnostjo ponavljajo med temi pridatki enoročajni vrči, čaše, lončki, krožniki. Ko pa začnemo pridatke poglobljeno analizirati s pomočjo numeričnih tabel in razpredelnic, se nam pokaže množica zanimivih podrobnosti.

V grobovih najdemo posodo manjših in večjih dimenzij, tudi pri tistih tipih, ki se nasploh pojavljajo v različnih velikostih. Te različne velikosti najdemo, nekako bi rekli, brez reda v grobovih. V Emoni so npr. pari enoročajnih vrčev sestavljeni nekako v 100 primerih iz dveh enako velikih posod, 25-krat je en vrč večji za tretjino, 10-krat pa je še enkrat tako velik kot drugi. V grobovih najdemo občasno največje (žare v Trebnjem) pa malone tudi najmanjše primerke določenih tipov (enoročajni vrč LMJG 5472 iz Ptuja ali Ku grob 46, 281, 300 itd.). Prevladujejo pa vendarle, zlasti pri krožnikih in latvicah velikosti, ki so še najbolj primerne enemu obroku.²

Kot pridatkov nasploh je tudi posode več v grobeh iz 1. do 3. stoletja. Funkcijo nekaterih posod dobro razumemo, saj nam še danes služijo podobne oblike; z razlago drugih pa imamo veliko težav.³

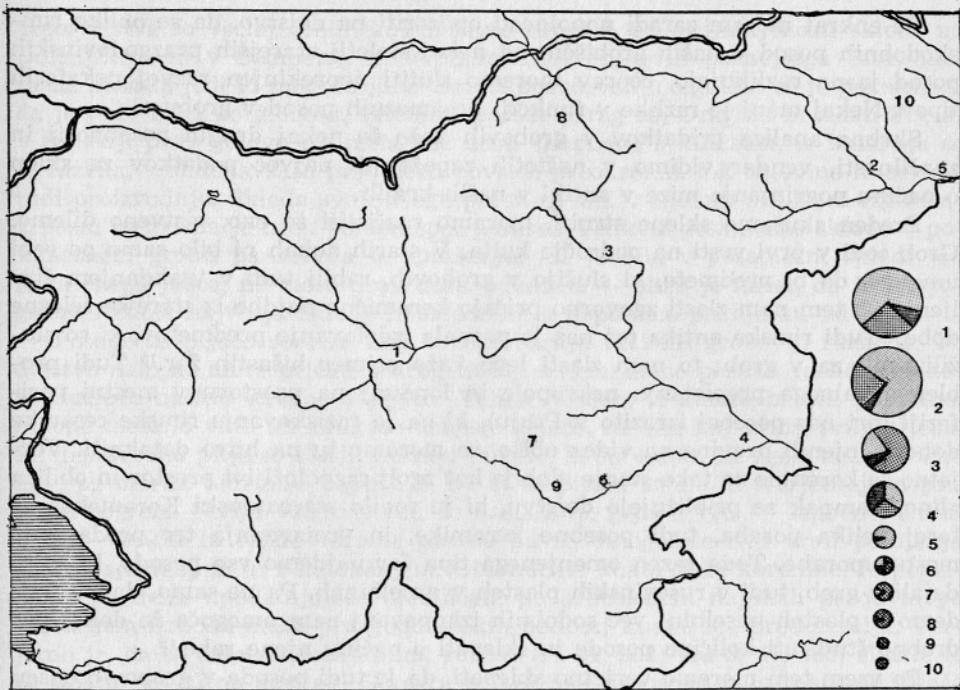
Skoro bi mogli trditi, da je v grobovih namizna posoda v večini, dasi tudi prava kuhinjska posoda ni nobena izjema, če seveda menimo, da je lonec ali globoka skleda in veliki rdeči krožnik-pladenj raje kuhinjska kot namizna posoda. Morda je količinsko težišče še bolj na namizni posodi za pitje (takih je približno 55—65 % grobov s pridatki). Posoda se mnogokrat pojavlja v smisel- nih skupinah — pogrlnjkih, dasi so v manj kot tretjini primerov posamezni elementi pogrlnjka enaki: mnogokrat še iz istega materiala niso, ampak se v enem pogrlnjku družijo navadna keramika, sigillata in steklo. Vendar pa štejemo tudi primere, ko so v grobu skupaj sigillatne posode iz iste delavnice (npr. Pe 783, 1085, 1035, 1049), torej iz dejansko hkrati oblikovanega pogrlnjka.

Pri pogrlnjkih nadalje zbuja pozornost dejstvo, da srečujemo tako v skupi- nah s sigillato kot tudi v skupinah raznovrstne posode krožnik skupaj z aceta- bulom ali drugo skodelico podobnih mer in oblike. Kadar je taka skodelica sama v grobu, ali jo je z ozirom na krožnike in acetabule več, se pojavljajo mno- gokrat v grobni zasutini živalske kosti; to je dokaz, da je acetabulum služil res kot acetabulum — torej za začimbe ob jedeh. Take primere opazujemo med sodobno izkopanimi grobovi (npr. Pl 89, 129, 246, 150, 152, 92, 101, 113, 161 in 337, kjer je bilo stanje v grobni jami v resnici točno zabeleženo).

Tudi pivska posoda se pojavlja v zanimivih skupinah; njihova najbolj zam- nimiva sestavina bi mogel biti enoročajni vrč — lagoena. Včasih je namesto tega vrča v grobu dvoročajni vrč ali drugačna pivska posoda (posoda z rebri na vratu na Dolenjskem⁴), včasih pa valjast ali mehast širok vrč oziroma lon- ček z ročajem (npr. Pl 377, 406, 578, 700 itd.).⁵ Ob vrču so navadno čaše in kozarci (včasih npr. Pl 91, 962 ali Ku 5, 41, 37, 332 ali 365), ob širokem vrču- lončku pa mnogokrat simpulum (spet Pl 377, 406, 578, 700). Dokaj izjemni so primeri, ko je bil v grobu sigillatni ali drugačen skifos ali kiliks (Pl 900, Pe 1258, 1568, 1344, reliefni sigillatni kelih iz Ptuja PMP 1081).⁶ V nekaterih okoljih pa je grobni pridatek (npr. Poetovio in nasploh pomarkomanski čas) kaj rad tudi sam kozarec ali čaša.

Raziskovanje rimske posode je že dokaj napredovalo v interpretaciji po- rekla posameznih oblik.⁷ V grobovih se navadno družijo italiski ali sredozemski elementi pa oblike z domačimi ali sploh provincialnimi koreninami dokaj pi- sano. Vendarle bi mogli reči, da so po številu primerkov mediteranske oblike številnejše, zlasti če upoštevamo, da najpogostejše oblike iz domačega izročila, lonca ali žare ne moremo šteti za pravi grobni pridatek. Stanje se pa obrne, če štejemo število tipov. Tipi z domačimi ali provincialnimi koreninami so bolj razgibani, detajli se veliko pogosteje spreminjajo, medtem ko se tipi iz sredo- zemskega izročila pojavljajo v veliko več ponovitvah.

Med seboj se seve razlikujejo posode iz različnih časovnih horizontov, raz- lični mestni areali pa različne mikroregije. Bogastvo oblik in vloga pridatkov sta v grobovih zgodnjega rimskega časa mnogo večja kot v pozni antiki. Del tipov ali njihove posamezne razvojne faze so seveda vezane na eno ali na drugo obdobje. Tu se ne nameravamo ukvarjati z razvojno tipologijo, saj ji potrebno pozornost posveča arheološko delo tudi sicer. Nekateri tipi zvečajo svoj obseg v trenutku, ko se dodobra udomačijo v oblikovnem zakladu domačih lončarij (razvoj skledic oziroma latvic po Drag 36 iz Formina). Določena etnična okolja (mogoče romanski kolonisti) so manj cenila posodo kot grobni pridatek kot druga.⁸ In še enkrat: v določenih okoljih so doma določene posode, ki jih drug-



Sl. 1: Razmerja med količinami različne pivske posode v posameznih grobiščih po SR Sloveniji.

Legenda: redko senčeno — pogrinjek z enoročajnim vrčem (lagoena).
 Gosteje senčeno — pogrinjek z loncem-vazo, situlo itd.
 Gosto senčeno — oba pogrinjka.

Abb. 1: Verhältnisse von Mengen der verschiedenen Trinkgeschirrarten in den Gräberfeldern Sloweniens.

Legenda: leicht schattiert: Einhenkelkruggarnitur.
 Dichter schattiert: Garnitur mit Topf, Vase, Situla usw.
 Dicht schattiert: Beide Arten von Garnituren.

je ni (pivska posoda Dolenjske), pa tudi določene kombinacije v pogrinjkih so zelo značilne za določena okolja (pivsko posodje Emone) in za določen čas. V Emoni prevladuje v zgodnjih grobovih krožnik iz sigillate, v Ptujju je opazno število ponaredkov po teh krožnikih, na Dolenjskem in v Posavju pa je vplivala na obliko krožnika, ki se je bolj razširila (Dobova grob A 19), druga vrsta italske namizne keramike. Enoročajni vrč je v Poetovionu in njenem teritoriju skoraj vedno sestavni del pivskega pogrinjka, in to od Klavdijevega časa pa vsaj do markomanskega vdora. Šele po tem času se začno pojavljati okoli Ptujja še drugi tipi za prinašanje pijače. V 2. stoletju so bili še vedno predeli, ki enoročajnega vrča — lagoene tako rekoč niso poznali (Globodol), in predeli, ki so ga malo rabili (Šempeter).

Še enkrat moram zaradi popolnosti opozoriti na dejstvo, da se oblike rimskodobnih posod v naših grobiščih od nekaj stoletij starejših prazgodovinskih posod jasno razlikujejo, čeprav moremo slutiti neprekinjen razvoj nekaterih tipov. Nekaj manj je razlike v funkciji posameznih posod v grobu.

Skrbna analiza pridatkov v grobovih kaže še nekaj drugih posebnosti in značilnosti, vendar vidimo v naštetih zapažanjih največ podatkov za sklep o načinu pogrinjanja mize v antiki v naših krajih.

Preden skušamo sklepe strniti, moramo razčistiti še eno, bistveno dilemo. Grob sodi v prvi vrsti na področje kulta. V starih dobah ni bilo samo po sebi umevno, da bi predmete, ki služijo v grobovih, rabili tudi v vsakdanjem življenju. O tem nam zlasti zgovorno pričajo keramične najdbe iz starejše železne dobe.⁹ Tudi rimska antika pri nas je poznala izdelovanje predmetov, ki so služili zgolj za v grob; to nam zlasti lepo kaže primer hišastih žar.¹⁰ Tudi problema stalnega prepletanja nekropole in lončarij na prostoru v mestni periferiji (pri nas posebej izrazito v Ptujju), ki ga je raziskovanje rimske cesarske dobe in njenih provinc na videz obšlo, se moramo tu na hitro dotakniti. Verjetno so korenine za tako stanje globlje kot zgolj razpoložljivi prostor in obilica gline,¹¹ ampak se približujejo dejstvu, ki je rodilo staroatenski Keramekos — torej velika poraba, tudi posebne keramike, in proizvodnja ter prodaja na mestu uporabe. Toda razen omenjenega tipa žar najdemo vso posodo, ki so jo dajali v grob, tudi v ruševinskih plasteh v naselbinah. Pa ne samo, da jih najdemo v plasteh naselbin; več sodobnih izkopavanj nam omogoča že dokaj podrobno študirati količine posode in sklepati o načinu njene rabe.¹²

Po vsem tem moremo verjetno sklepati, da je tudi posoda v grobovih odsev rabe posode v vsakdanjem življenju. Grobni kult je, kot mnogo drugih kulturnih dejanj v mnogih okoljih in kulturah, tesno povezan s pogrebno pojedino in s popotno malico za večnost. Da se je zgledoval po živem življenju, nam more pričati tudi raznolikost pridatkov v istem času in v istem kraju. Gotovo je, da je, kadar je posoda v grobu, pozornost pogrebcev veljala bolj vsebini — posoda je bila le lupina. Mogli smo ugotoviti, da je nekako petina grobnih inventarjev tako specifično sestavljena, da ne more pomeniti zgolj kulture abstraktnosti. Ker kaže posoda približno enako pozornost hrani in pijači v grobu, se nam torej grobna popotnica v določenem odstotku izkopanih grobov le kaže kot smiseln povzetek realnega obeda z vsemi življenjsko važnimi sestavinami.

Ker se velikost posode v nekropoli bistveno ne razlikuje od tiste v naselbini, moremo meniti, da so grobno popotnico oblikovali v glavnem le po merah običajnega obroka, četudi verjetno vsaj včasih posebno bogatega in slovesnega, obogatenega s posebnimi priboljški.¹³

Zal so arheološki sledovi vsebine posode le v nekaj primerih ohranjeni (Pl 92, 91, 93, 104, 105, 114 itd., Ku 210, 226) in precizneje analizirani. Kruh in še verjetno to ali ono jedilo se našem vedenju izmika. Naposled vendarle moremo obed predmarkomanskega časa v mestnem okolju povzeti tudi na osnovi arheoloških najdb v grobiščih kot tisti, literarno izpričani obed, sestavljen pretežno iz čvrstih zalogajev, ki so si jih začinili sproti pri mizi. Obед je bil večkrat sestavljen iz zaporedja različnih jedi, katerim pa verjetno kuharska umetnost (še) ni spreminjala podobe in konsistence: kos mesa je ostal kos mesa, tudi ko je bil pečen, sadje je ostalo sadje tudi na krožniku, školjke in polže so lupili pri mizi itd. Veliki predeli v deželi (podeželje?) pa mnogi sloji

prebivalstva so vselej cenili, kot moremo sklepati po priljubljenosti skleda na Dolenjskem in v Šempetru in v posameznih grobovih poznejšega časa, tudi razne kašaste jedi in mogoče juhe. Še pri proučevanju sigillate se je pokazalo,¹⁴ da je prav želja po globoki, skledasti posodi (Drag 29, Drag 30 in zlasti 37), ki v funkciji prav gotovo ni imela več dosti skupnega s kiliksom, iz katerega se je razvila, v obdonavskih provincah povsem preokrenila tok trgovine in seveda tudi proizvodnje. Skleda svoje vloge pri mizi tudi v zgodnji antiki ni izgubila; v pozni antiki pa je njen pomen spet porasel. Velikost posamezne skleda v posameznem grobu pa seveda k vprašanju, ali je bila v posamezni skledi jed le za enega jedca, ne more prav dosti povedati — blizu je misel, da je ob pogrebu romala največja skleda iz sklednika s popotnico pokojniku od hiše.

Posode za pijačo so bile tudi v istem kraju in istih grobovih različne. To dejstvo nam ne more pričati o drugem kot o tem, da so poznali različne pijače in različne načine strežbe s pijačo. Velika posoda, iz katere bi bili pili vino, z vodo mešano vino ali drugače varjeno pijačo, ni bila kaj prida priljubljena. Za neposredno pitje so služili kozarci in čaše, ki so vsebovale zgolj nekaj požirkov, pa morda tudi niso dopuščali, da bi se pijača ustala ali verjetneje neprijetno pogrela. Serija večjih posod za prinašanje pijače, vrči — lagoene, široki vrči — lončki in razne vazaste posode pa so omogočale dve vrsti polnjenja čaš: z zajemanjem in z natakanjem. Oba načina imata stare korenine, če pogledamo po delih upodablajoče umetnosti, po arheoloških najdbah posod in po literarnem izročilu naših prazgodovinskih obdobij in starega Sredozemlja. Verjetno je, da so čaše z nenavadnimi robovi (Pl 91, 962; Ku 5, 41, 365) služile le za *libatio*, za pitno daritev. Gotovo je tudi, da iz posode za prinašanje pijače s širokim vratom niso točili enake pijače kot iz posode z ozkim vratom. Za tema različnima posodama je stal drugačen predstavniki svet, gotovo pa tudi različen način pridobivanja in hranjenja pijače. (Z obliko posode za prinašanje pijače mora biti namreč povezana tudi posoda za hrambo in daljni transport pijač, vprašanje rabe amfor, mehov, sodov itd.) V rimski antiki je bilo, tudi literarno izpričano, vino najodličnejša pijača, pijača s stalnim mestom na mizi in v kultu.¹⁵ Vsekakor sem prepričana, da mora tudi posoda, ki so jo Rimljani v naših krajih rabili, skrivati odgovore na vprašanja o širjenju vina, pridelovanju vina, pa tudi o tem, ali so se v naših krajih v resnici uveljavili Domicijanovi ukrepi za varstvo italskega vina. Vrč z ozkim vratom, lagoena, je prišla v naše kraje nesporno z Rimljani in bila posoda za vino. Z vinom jo je treba povezovati zaradi njenega ozkega vratu, ki je primeren za točenje lahko tekoče, aromatične in vredne pijače, pa tudi zaradi zračne, rahlo porozne stene. Praktična lagoena pa ni služila zgolj za vino, pari v grobovih bi nas opozarjali na to, da so v njej postavljali tudi vodo na mizo in da so vino razmeroma dostikrat mešali z vodo.

Posode s široko odprtino, iz katerih se je pijača zajemala, so zrasle iz enako, ali v naših krajih še globljih¹⁶ korenin kot enoročajni vrč. Ali je bilo v valjastih lončkih v Emoni pa v zajetnih vazah s prstani na vratu na Dolenjskem vino ali drugačna pijača, verjetno ne bomo nikoli izvedeli. Dejstvo, da se včasih v grobu pojavlja poleg takega pivskega pogrinjka še lagoena (v Emoni kar v petini grobov s pridanim pivskim posodjem), da sklepati, da v obeh vrstah posode ni bilo vino, še posebej ne vino enake kvalitete. Pa tudi samo za posodo za *libatio* ni moglo iti pri širokih vrčkih ali lončkih z ročaji. Res je, da sim-

pulov v ruševinskih plasteh Emone malone ne poznamo, tudi širokih vrčkov ali lončkov izvedbe, ki je bila v grobovih, ne, a dovolj pogost je navaden lončen mehast lonček, širok lonček ali vrček (ali kakor ga že imenujemo).¹⁷ To dejstvo pa mora služiti kot dokaz, da so v Emoni pri mizi pili tudi drugače ali drugačno pijačo od tiste, ki so jo nosili na mizo v enoročajnem vrču.

Ko si podrobneje ogledamo še sliko razprostranjenosti raznih vrst pivskega posodja v rimskih grobovih po naših krajih, se kar ne moremo otresti vtisa, da so se vinogradi po notranjosti Slovenije razprostirali nekako podobno kot dandanašnji: Dolenjska in morda zaledje Ljubljane bi potemtakem varila lažje alkoholne pijače po starem izročilu, medtem ko je v okolici Ptuja v primernih količinah uspevalo vino sorodnih lastnosti, kot jih je imelo vino iz sredozemskega sveta (čeprav Italiku — Cassius Dio — kislega okusa). Po porabi v nekropolah, ko tja do markomanskega vdora ne manjka lagoena skoro v nobenem grobu, bi mogli celo soditi, da temu vinogradništvu tudi Domicijanova reforma ni mogla posebno do živega.

V celoti bi mogli torej videti *ceno* povprečnega prebivalca naših krajev kot dovolj bogat in raznolik obrok, kot vzpodbudo tudi za duha in ne le najnujnejše za telo. Gotovo je bila sicer daleč od Apicijevih umetnij in Petronijevega (zavestno?) pretiranega prikaza, a odmaknjena tudi od tistega *pane vinu radic pauperis cena!*

¹ Zlasti K. Moser, *Jahrb. Zent. Kom-mis.* 1, 1903, 115 ss; A. Valič, *Arh. vest-nik* 7, 1956, 444; eidem, *Arh. vestnik* 9—10, 1958—59, 13, 133 ss; eidem, *Arh. vest-nik* 11—12, 1960—61, 110; R. Egger, *Ja-hresh. Oester. Arch. Inst.* 17, 1914, Bb 61 ss; L. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče*, Katologi in monografije 8, 1972 (pri oznakah grobov v tekstu Pl); S. Petru, *Emonske nekropole*, Katal. in monogr. 7, 1972 (v tekstu Pe); V. Kolšek, *Vzhodni del antične nekropole v Šempetru*, Katal. in monogr. 14, 1976 (v tekstu Šempe-ter); P. Petru, *Razprave I. razr. SAZU* 6, 1969, 5 ss (v tekstu *Dobova*); S. Petru, *Razprave* 6, 83 ss (v tekstu *Globodol*); T. Knez, *Razprave* 6, 107 ss; idem, *Inv. Arch. Jug.* 27, 1981, Y 259—268; Z. Šubic, *Inv. Arch. Jug.* 14, 1972, Y 129—138; I. Mikl-Curk, *Arh. vestnik* 27, 1976, 135 ss; tudi inventarna knjiga Deželnega muzeja Joanneuma v Gradcu, kjer je vpisanih približno 1000 grobnih enot iz Ptuja (v tekstu LMJG ob inv. številki) in gradivo iz Pokrajinskega muzeja na Ptuj (v tekstu PMP ob številki); Z. Kujundžić, *Poetovijske nekropole*, Katal. in monogr. 20, 1982. (v tekstu Ku).

² Upoštevati moramo, da mere lončene posode narekuje tudi tehnologija žganja v pečeh: večja plitva posoda se v procesu izdelave laže zvezne itd.

³ prim. Daremberg-Saglio, *Diction-naire des antiquités grecques et romai-nes* s. v. oinochoë; D. Baatz, *Acta RCRF* 17/18, 1977, 147; W. Hilgers, *Lat. Gefäss-namen*, *Bonn. Jb. Bh* 31, 1969.

⁴ T. Knez, *Razprave* 6, 107 ss; P. Pe-tru, *ibid.* 207.

⁵ L. Plesničar-Gec, *Keramika emon-skih nekropol*, Diss. et Monograph. 20, 1977, 37, 48.

⁶ I. Curk, *Terra sigillata in sorodne vrste keramike iz Poetovija*, Diss. 9, 1969, 59; eadem *Acta RCRF* 7, 1965, 75.

⁷ É. Bónis, *Die kaiserzeitliche Kera-mik von Pannonien I*, Diss. Pann. II, 20, 1942; A. Schörgendorfer, *Die römerzeit-liche Keramik der Ostalpenländer*, Wien 1942; L. Plesničar-Gec, *Keramika emon-skih nekropol*.

⁸ Referat podpisane na kongresu Zveze arheoloških društev Jugoslavije l. 1979 v Mostarju in na zborovanju Zve-ze društev za antične študije v Žalcu l. 1983.

⁹ J. Dular, *Halštatska keramika v Sloveniji*, Dela I. razr. SAZU 23, 1982.

¹⁰ P. Petru, *Hišaste žare Latobikov*, *Situla* 11, 1971.

¹¹ *Rivista di archeologia* 5, 1981. Ap-pendice tecnica 6, 1982, 87 ss, 59 ss in na-vaja podatke iz mnogih najdišč, kjer se družijo nekropola in lončarske delavnice.

¹² I. Mikl-Curk, *Arh. vestnik* 30, 1979, 372 ss.

¹³ Z. Kujundžić, *Poetovijske nekropole* 11.

¹⁴ H. Comfort, v: *RE* suppl. 6 (1940), 1312; I. Mikl-Curk, *Acta RCRF* 21/22, 1982, 42, 43.

¹⁵ Z. Kujundžić, *Poetovijske nekropole* 11, a se z mnenjem avtorice, da gre

za pivo kot pridatek v posodah v grobu, ne morem strinjati.

¹⁶ K. Kromer, *Situla* 20/21, 1980, 225 ss.

¹⁷ L. Plesničar-Gec in sodelavci: *Starokrščanski center v Emoni*, Katal. in monogr. 21, 1983, katalog; I. Mikl-Curk, *Arh. vestnik* 30, 1979, 372 ss.

GEFÄßE AUS DEN RÖMERNEKROPOLEN IN UNSEREN GEGENDEN UND ÜBER BRÄUCHE BEI TISCHE

Zusammenfassung

Auf Grund der charakteristischen Merkmale und Besonderheiten der in die Gräber beigegebenen Gefäße gelangen wir zum Schluß, daß das kultische, symbolische Mahl — die Wegzehrung ins Jenseits, zumindest in einem Fünftel der Fälle nach dem Muster eines wirklichen Alltagsmahles gestaltet wurde. Dieses Mahl müssen wir uns in der städtischen Umwelt in der vormarkomannischen Zeit aus ausgiebigen Bissen zusammengesetzt vorstellen die erst bei Tische gewürzt wurden. Das Mahl war oft aus einer Reihenfolge unterschiedlicher Speisen zusammengesetzt, deren Konsistenz und Form durch die Kochkunst wahrscheinlich noch nicht verändert wurden. Ein bestimmter Teil der Bevölkerung schätzte indessen immer auch breiige Speisen und vielleicht Suppen; dies läßt sich aus der Beliebtheit der Schüssel in ländlicher Umgebung schließen. Die Unterschiede zwischen dem Trinkgeschirr, auch im selben Ort und in derselben Zeit, zeugen dafür, daß verschiedene Servierungsweisen der Getränke und vermutlich auch verschiedene Getränke bekannt waren. Zum unmittelbaren Trinken dienten Trinkgläser, die vereitelten, daß sich die Getränke auf dem Tisch zu sehr erwärmt hätten. Von größeren Gefäßen zum Auftragen der Getränke gab es zwei Gattungen: den einhenkeligen Krug-*lagoena* und den breiten Krug- Henkeltopf. Diese Gefäße ermöglichten zwei Weisen des Gläserfüllens: mittels Eingießens und mittels Schöpfens. Beide Weisen haben alte Wurzeln. Der Krug-*lagoena* kam in unsere Gegenden zweifellos mit den Römern und war infolge seines engen Halses und seiner porösen Wände sicher ein Weingefäß. Da er jedoch in den Gräbern häufig auch paarweise vorkommt, ist offensichtlich, daß er auch für Wasser gedient haben dürfte und daß der Wein verhältnismäßig oft mit Wasser gemischt wurde. In Emona findet sich dieser Krug im selben Grab öfters vergesellschaftet mit noch einer anderen Trinkgarnitur, deren Bestandteil ein breiter Krug oder Topf ist. Diese Tatsache ermöglicht den Schluß, daß sich in den breiten Krügen nicht Wein befand oder zumindest nicht Wein von gleicher Qualität wie in der *lagoena*. Betrachtet man genauer noch das Verbreitungsbild der unterschiedlichen Trinkgefäßgattungen in den Römergräbern in Slowenien, kann man sich einfach nicht des Eindrucks erwehren, daß sich die Weingärten im Inneren ähnlich wie gegenwärtig erstreckten: Dolenjsko und das Hinterland von Ljubljana brauten leichte alkoholische Getränke nach alter Überlieferung, während in der Umgebung von Ptuj in entsprechenden Quantitäten ein Wein von verwandten Eigenschaften gedieh, wie sie der Wein der mediterranen Welt aufwies. Da in den Nekropolen von Ptuj in der Zeitspanne bis zum Einfall der Markomannen die *lagoena* fast in keinem Grab fehlt, ließe sich schließen, daß diesem Weinbau auch das Verbot des Domitian kein Ende bzw. keine bemerkbare Zäsur bereitet hat.

Demnach könnte man im allgemeinen die *cena* eines durchschnittlichen Einwohners unserer Regionen als ein hinreichend reichhaltiges und mannigfaltiges Mahl betrachten.